

Waldemar Niewalda

Średniowieczny zamek w Korzkwi w świetle ostatnich badań architektoniczno-historycznych

Badania architektoniczno-historyczne wykonał autor na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie w r. 1969. Ich przedmiotem badań były ruiny budynku mieszkalnego zamku, mury obronne, budynek bramy i przedbramie. Celem badań było po pierwsze: ustalenie pierwotnej części zamku oraz wyodrębnienie kolejnych faz jego budowy na podstawie szczegółowej analizy nawarstwień murów, po drugie: zebranie możliwie jak najwięcej danych historycznych na podstawie publikowanych źródeł i własnych poszukiwań archiwalnych. Wnioski z badań stanowią wytyczne dla projektu konserwatorskiego rekonstrukcji i adaptacji ruin na cele kulturalno-usługowe.

Badania zostały zainicjowane przez powstały w 1967 r. Komitet Badań i Odbudowy Zamku w Korzkwi powołany przez Krakowski Oddział PTTK. Dużą pomocą w badaniach stało się całkowite odgruzowanie obiektu prowadzone w latach 1968, 1969 w ramach prac Komitetu. Równolegle z odgruzowaniem wykonano badania archeologiczne wzgórza zamkowego¹ i inwentaryzację architektoniczną zamku. Konsultantem i recenzentem niniejszej pracy był prof. dr hab. arch. Janusz Bogdanowski². Efektem badań stało się odkrycie wielu nieznanych dotąd elementów budowlanych oraz wyodrębnienie najstarszych części zamku z wyznaczeniem późniejszych etapów jego rozbudowy.

STAN BADAŃ

Pierwsza bardzo skąpa wiadomość o zamku pochodzi z r. 1827. Zamieściła ją w swych pamiętnikach³ Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, przebywająca kilka dni we dworze w Korzkwi. Dowiadujemy się, iż zamek wzniesiony ok. r. 1720 przez Michała Jordana jest opuszczony, lecz starannie utrzymywany przez ówczesną właścicielkę Eleonorę Wodzicką.

Następną obszerną notatkę w formie felietonu przedstawił R. Zamorski w *Tygodniku Ilustrowanym*⁴. Wnosi ona kilka cennych informacji o wyglądzie zamku i jego wykorzystaniu w połowie XIX w. oraz potwierdza poprzednią wiadomość o gruntownej odbu-

¹ Badania archeologiczne, podjęte z ramienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych Adama Kraussa, prowadziła Magdalena Mączyńska w dniach od 13 VII do 9 VIII 1969 r. Na wzgórzu zamkowym założono 13 wykopów o łącznej powierzchni 2, 2 a. Materiał archeologiczny znajduje się w opracowaniu.

² Pragnę w tym miejscu podziękować prof. dr. hab. J. Bogdanowskiemu za szczegółowe przedyskutowanie niniejszego opracowania tak w zakresie układu pracy, jak i metody badań architektonicznych.

³ Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, *Opisy różnych okolic Królestwa Polskiego*, t. 1, Wrocław 1832, s. 255.

⁴ R. Zamorski, *Zamek w Korzkwi*, Tygodnik Ilustrowany, Warszawa 1860, I. s. 151-2.

nej odbudowie zamku w r. 1720, zniszczonego w czasie wojen szwedzkich, oraz przekazuje ustne podanie o bytności w Korzkwi króla Augusta III w r. 1750. Według opisu zamek pokryty jest dachem gontowym i służy za spichrz zboża. Przed wejściem znajduje się "wsparta na dwóch ciężkich słupach wystawka pochodząca z XVIII w." Do artykułu została dołączona reprodukcja widoku zamku od południa rys. F. Kostrzewskiego.

Inne wiadomości z końca XIX w. zamieszczone: w *Słowniku Geograficznym*⁵, w publikacji W. Sobieszczańskiego⁶ i „Kurjerze Warszawskim”⁷ w formie artykułu przez Adolfa Dygasińskiego, nie wnoszą nic nowego lub potwierdzają poprzednie informacje i tradycje ustne.

W swojej pracy doktorskiej⁸ Stefan Komornicki uwzględnił również zamek w Korzkwi, nie mniej potraktował go dość pobieżnie z racji opracowywania w tym samym czasie przez Stanisława Tomkowicza monografii zamku. Monografia⁹ ta jest pierwszym obszernym opracowaniem na ten temat. Podaje ona dość szczegółowy opis stanu istniejącego obiektu z r. 1912 i przedstawia historię właścicieli zamku opartą na poszukiwaniach archiwalnych autora¹⁰. Jest ona ponadto próbą stylistycznej i czasowej analizy istniejących detali architektonicznych oraz wyodrębnienia wcześniejszych i późniejszych części obiektu, choć nie precyzuje dokładnie ich umiejscowienia. Błędnie sporządzony plan parteru zamku nie pozwolił na wyciągnięcie właściwych wniosków. Praca S. Tomkowicza stanowi cenny obraz obiektu zamkowego z początku XX w., stojącego jeszcze pod dachem, choć pozbawionego już przybudówki sanitarnej i loggii wejściowej. Opis inwentaryzacyjny elewacji zewnętrznych i wewnątrz zamku, jak również materiał ilustracyjny zamieszczony w komunikacie jest podstawą prowadzonych obecnie prac rekonstrukcyjno-adaptacyjnych zamku. Najstarszą, średniowieczną część zamku widział S. Tomkowicz w grubych murach izby sklepionej parteru, a w szczególności w jej ścianie frontalnej, mieszczącej wąskie strzelnicę. Pozostała część zamku pochodzi według niego z okresu przebudowy renesansowej tj. z 2. połowy XVI w. Całość budynku stanowi "jeden z nielicznych przykładów dworu obronnego kulturalnej polskiej rodziny z w. XVI".

Dalsze wzmianki umieszczone w publikacjach¹¹, przewodnikach i artykułach okresu międzywojennego powtarzają w zasadzie dotychczasowe wiadomości, nie poszerzając w sposób istotny wiedzy o zamku. Jedynie obszerny artykuł¹² E. Sukertowej podaje sporo legend związanych z Korzkwią, ale także błędnych informacji. Końcowa część artykułu, przedstawiająca kolejnych właścicieli zamku w XIX w. wydaje się najwartościowsza, choć

⁵ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. IV, Warszawa 1883, s. 436-7.

⁶ W. Sobieszczański, *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w Polsce*, t. II, s. 189.

⁷ A. Dygasiński, *Wędrowki po zamkach, Korzkiew*, Kurier Warszawski, 1897 r. nr 186.

⁸ S. Komornicki, *Dwory murowane w Polsce XVI w.*, Kraków 1910, maszynopis w posiadaniu rodziny.

⁹ S. Tomkowicz, *Dwór obronny szlachecki z XVI w. w Korzkwi*, Sprawozdania KHS, t. VIII, Kraków 1912, s. 20-21, CCLXXI-CCLXXXV.

¹⁰ S. Tomkowicz wykorzystał głównie dostępne mu opracowania źródłowe: *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1-4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876-1905 (dalej cyt. Mp.); *Kodeks dyplomatyczny Katedry krakowskiej Św. Wacława*, t. 1-2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874-1883 (dalej KK); *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. II, (wypisy) z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziem krakowskiej, wyd. A. Helcel, Kraków 1870 (dalej SP 2); Jan Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1-3, wydał A. Przezdziecki, Kraków 1863-1864, Kraków 1863-1864; A. Pawiński, *Polska XVI w. pod względem geograficzno-statystycznym*, Małopolska t. III-IV, Warszawa 1886.

¹¹ Ks. J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem, Mariówka Opoczyńska* 1933-1935.

¹² E. Sukertowa, *Korzkiew, Ziemia VIII*, 1923, s. 74-78.

i tu brak ścisłych danych¹³. Autorka wspomina o bytności w zamku w r. 1921 komisji z ramienia Ministerstwa Sztuki, która wydała orzeczenie stwierdzające dość dobry stan zachowania murów i sugerujące możliwość odbudowy obiektu na cele mieszkalne. Podsumowanie dotychczasowych drukowanych wiadomości o zamku znajdujemy w katalogu Zabytków Sztuki¹⁴.

Pierwsza poważniejsza praca naukowa na powyższy temat została wykonana przez A. Malkiewicza¹⁵. Składa się ona z czterech rozdziałów. Rozdział 1 - Historia zamku, właściciele, opiera się głównie na opracowaniu Tomkowicza, nie wnosząc prawie żadnych nowych informacji. Prowadzone przez autora poszukiwania archiwalne nie przyniosły rezultatów. W rozdziale 2 autor dokonał szczegółowego opisu stanu istniejącego, porównując go ze stanem zachowania zamku z początku XX w. przedstawionym przez Tomkowicza. W rozdziale 3 została przeprowadzona analiza stylistyczno-porównawcza detali i poszczególnych części obiektu i na tej podstawie autor odtworzył historię zamku, wyodrębniając pięć zasadniczych faz jego budowy:

I Faza - średniowieczna. Wzniesienie piętrowej kamiennej budowli na rzucie zbliżonym do prostokąta (mury sali sklepionej parteru oraz oszkarpowany mur wschodni zamku).

II Faza - ostatnia ćwierć w. XVI. Gruntowna przebudowa renesansowa. Zbudowanie skrzydła pn.-wsch. wprowadzenie nowych otworów i detali sklepień i stropów oraz wykształcenie klatki schodowej i założenie strychu obronnego.

III Faza - ok. r. 1720. Powstanie loggii wejściowej przed wejściem oraz gruntowne odnowienie zamku.

Autor opracowania nie wykonał sondaży murów ani szczegółowej analizy materiałowej. Badania oparł wyłącznie na dość pobieżnej analizie obiektu, wykorzystując niedokładny plan Tomkowicza, oraz na analizie porównawczo-architektonicznej, co oczywiście nie wystarczyło do dokładniejszego wydobywania etapów budowy zamku. Nie mniej praca powyższa stanowi znaczny postęp w stosunku do pracy Tomkowicza. Jest próbą analityczno-naukowego spojrzenia na obiekt i powiązania istniejących detali architektonicznych z podobnymi przykładami z okolic Krakowa. W końcowym rozdziale pracy autor podaje wskazówki konserwatorskie dotyczące zabezpieczenia ruin oraz podkreśla konieczność dalszych szczegółowych badań architektoniczno-archeologiczno-archiwalnych, połączonych z generalnym odgruzowaniem budynku i wykonaniem nowego pomiaru inwentaryzacyjnego.

W recenzji powyższej pracy A. Fischinger nieco odmiennie ustala czas powstania poszczególnych fragmentów zamku. Fazę średniowieczną przesuwając na 2. połowę XV w. Przebudowa renesansowa została natomiast przeprowadzona w latach 70. XVI w. jako, że formy portali i stropów bliskie są obiektom powstałym po połowie w. XVI (np. zamek w Pieskowej Skale). Również z fazą renesansową Fischinger wiąże powstanie loggii wejściowej, która po ewentualnych zniszczeniach została odbudowana w XVIII w.

¹³ Wg Sukertowej adaptacji zamku na spichrz dokonał Bystry-Badeni. Jest to wiadomość błędna, bowiem już w roku 1860, a więc w okresie własności Sedelmajera dokonana została powyższa adaptacja. Stwierdza to opis z tego roku oraz ryc. Kostrzewskiego, na której widoczne są zamurowane okna, Zamorski, op. cit. s. 151.

¹⁴ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 1, Województwo krakowskie, Powiat olkuski*, oprac. K. Kutrzebianka Warszawa 1953, s. 292-3.

¹⁵ A. Malkiewicz, *Ruiny zamku w Korzkwi*, dokumentacja wykonana została w ramach prac Zespołu Dokumentacyjnego przy Katedrze Historii Sztuki Nowożytniej UJ na zlecenie WKZ w Krakowie, 1959, maszynopis w posiadaniu WKZ Kraków.

DANE HISTORYCZNE¹⁶

1352 - Bracia *Jaczko* i *Setetus*, właściciele Przybysławic, sprzedają podśędkowi krakowskiemu Janowi z Syrokomli¹⁷ górę zwaną Korzkiew ze wszystkimi korzyściami i dochodami z tej góry płynącymi, pola wokół niej, nad rzeką Bieśnicą i Prądnikiem, w zamian za łakę w Giebułtowic oraz 80 grzywien groszy praskich i 48 grzywien innej monety. Treść dokumentu wskazuje na to, iż góra korzkiewska nie była w tym czasie zamieszkała. Powyższą transakcję zatwierdził król Kazimierz Wielki.

1374-1420 - W zapiskach sądowych¹⁸ wiele razy występują: *Zaclica de Corzekwa*, *Anna uxor Zaclice*, *Helena uxor Zaclice* oraz *Nicolaus filius iunior* i *Johannes filius senior*.

1386 - *Stephano de Korzkew rector occlesiae*¹⁹, zapiska ta świadczy o istnieniu parafii i kościoła w Korzkwi.

1388, 1389 - Występuje *Mathias burgravius de Corzkew*²⁰ co sugeruje istnienie zamku w Korzkwi.

1400 - W krótkiej zapisce sądowej figuruje *Johani vicario de Subcastro Korzkwa*²¹. Jest to pierwsza wyraźna wzmianka o zamku w Korzkwi.

1410 - Zaklika z Korzkwi prowadzi pod Grunwaldem chorągiew rodu Syrokomlitów²².

1422 - W zapisach sądowych występuje Mikołaj *de Corzekwa*, syn Zakliki z Korzkwi²³.

1469 - Spór Stanisława z Korzkwi ze Zbigniewem z Grębynic²⁴. Stanisław dowodzi, iż ludzie z Grębynic od dawna sądzeni bywają na zamku w Korzkwi, gdzie rezyduje sędzia i podśędek.

1486 - Barbara córka Stanisława z Korzkwi sprzedaje Stefanowi Świętopelkowi z Irządź, chorążemu przemyskiemu za 600 zł węgierskich następujące dobra: zamek Korzkiew, Biały Kościół, Grębynice, Maszyce²⁵.

1519 - Na prośbę Piotra Krupka²⁶ Zygmunt Stary potwierdza dokument²⁷ o kupnie góry Korzkiew z r. 1352.

¹⁶ Pozycje wyszczególnione w przypisie 10 oraz A. Kłodziński, *Najstarsza księga sądu najwyższego prawa niemieckiego na zamku krakowskim*, Archiwum Komisji Prawniczej, X, Kraków 1936; T. Wierzbowski, *Matricularum Regni Poloniae Sumaria*, t. 1-4, Warszawa 1905-1919 (dalej MS). Kwerendę przeprowadzono głównie w Archiwum Państwowym w Krakowie w następujących zespołach ksiąg: *Castrensia Cracoviensis* (dalej cyt.: CC), *Terrestria Cracoviensis* (TC) i *Teutonicaia*. Tłumaczenie tekstów wykonał mgr R. Zawadzki. W trakcie pisania artykułu ukazała się II część *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu*, pod red. F. Sikory (z. 4, Kraków 1993), w której Z. Leszczyńska-Skrętowa zebrała wszystkie średniowieczne źródła dotyczące Korzkwi (s. 766-772).

¹⁷ Jan z Syrokomli herbu Syrokomla, założyciel rodziny Korzekwickich, był podśędkiem w latach 1346-1357, a sędzią krakowskim w okresie od 1358-1361, A. Boniecki, *Herbarz polski XI*, Warszawa 1907, s. 220; Mp. I. 260; Mp. III. 680, 712; Z. Kaczmarczyk, *Monarchia Kazimierza Wielkiego*, Poznań 1946.

¹⁸ TC 1b, 2b, 3, 5, 6, 7.

¹⁹ KK, s. 108.

²⁰ TC 1b, s. 32, 47, 133. Druk w *Antiquissimi libri iudicales terre Cracoviensis*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1884-1886 s. 268, 257, 327.

²¹ TC 3a, s. 177. W oryginale wykreślono imię *Johani vicario* ... wpisując powyżej *Mathiem de Jurziconicze*. B. Ulanowski przedrukowując zapiskę (op. cit., s. 929, uwaga CCCXLV) opuścił wykreślone zdanie.

²² A. Boniecki, op. cit. XI, s. 220.

²³ A. Boniecki, op. cit. XI, s. 220.

²⁴ SP 2, s. 753, nr 3950.

²⁵ CC 22, s. 465.

²⁶ Pod koniec XV w. lub na przełomie XV/XVI klucz korzkiewski przechodzi w ręce P. Krupka, bogatego mieszczanina krakowskiego (S. Tomkowicz, op. cit. szp. CCXXIV, J. Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa*, ser. II bibl. krak. 23, s. 36).

²⁷ MS IV/2, zap. 12150.

1538 - Po śmierci Piotra Krupka następuje dział majątku²⁸ między synów Piotra i Sebastiana oraz córki.

1538 - Piotr Krupek syn Piotra Krupka odstępuje połowę swych dóbr dziedziczonych po ojcu tj.: zamek Korzkiew, dwór i folwark w Grębynicach, Maszyce, Januszowice i Pąkowice Mikołajowi Jaskierowi pisarzowi miejskiemu krakowskiemu za 5000 zł polskich²⁹.

1539 - Umiera Mikołaj Jaskier³⁰.

1545 - Barbara Krupeczanka wdowa po Mikołaju Jaskierze i jej syn Serafin przekazują dobra swoje a to: zamek Korzkiew, Grębynice, Maszyce, Biały Kościół i części w Januszowicach i Pąkowicach Piotrowi Zborowskiemu³¹ za 5500 florenów³².

1557 - Umiera Piotr Zborowski, dobra korzkiewskie wraz z zamkiem przechodzą w ręce brata Marcina Zborowskiego³³.

1564 - Lustracja dóbr królewskich województwa krakowskiego³⁴ wspomina o młynach i stawach na rzece Prądniku na gruncie Marcina Zborowskiego w Grębynicach.

1565 - Umiera Marcin Zborowski, w drodze spadku przejmuje klucz korzkiewski jego syn Mikołaj³⁵.

1572 - Jako właściciel Korzkwi i Grębynic występuje w zapisach sądowych³⁶ Szymon Ługowski prepozyt miechowski³⁷.

1575 - Król Henryk IV zatwierdza akt³⁸ sprzedaży dóbr Mikołaja Zborowskiego tj.: castrum Korzkiew, Grębynice z folwarkiem, Biały Kościół z folwarkiem, Maszyce z folwarkiem, Januszowice, połowa wsi Pąkowice z folwarkiem wraz ze wszystkimi młynami, karczmami, lasami i stawami rybnymi, Szymonowi Ługowskiemu prepozytowi miechowskiemu.

1577 - Urzędowy akt³⁹ przekazania dóbr klucza Korzkiewskiego siostrzeńcom Stanisławowi⁴⁰ i Janowi Ługowskim. Do wymienionych wsi dochodzi więc Brzozówka z folwarkiem, cłem i karczmą oraz karczma Chochół przy wielkiej drodze.

²⁸ TC 29, s. 366-368.

²⁹ TC 187, s. 579-586.

³⁰ Mikołaj Jaskier pisarz miejski krakowski. W 1527 objął kierownictwo kancelarii miejskiej. Humanista, znany jest jako tłumacz i wydawca podstawowych źródeł prawa miejskiego. W spadku po teściu otrzymał część dóbr korzkiewskich. Zmarł w roku 1539 (S. Pańków, *Jaskier Mikołaj*, Polski Słownik Biograficzny, t. XI, s. 60-62).

³¹ Piotr Zborowski był krajczym koronnym (1515), podczaszym koronnym (1520-27), kasztelanem małopolskim (1531), sandomierskim (1549), starostą sanockim. Umarł 1557 r. (*Genealogia - Zborowscy h. Jastrzębiec*).

³² MS IV, zap. 7424, 7425, 7428, 7440.

³³ Marcin Zborowski (1495-1565) brat Piotra. Był podczaszym koronnym (1527), kasztelanem krakowskim (1562), starostą odolanowskim, stopnickim, szydlowskim, tłumackim. Umarł w r. 1565. (*Genealogia - Zborowscy h. Jastrzębiec*).

³⁴ *Lustracja dóbr królewskich wojew. krakowskiego z 1564 r., cz. I*, wyd. J. Małecki, Warszawa 1962, s. 17.

³⁵ Mikołaj Zborowski syn Marcina a brat Samuela banity był starostą szydlowskim i rotmistrzem królewskim. Umarł bardzo młodo w wieku 28 lat na sejmie w Warszawie w r. 1574. (Paprocki, *Herbarz polski*).

³⁶ APKr, RCC 506, p. 71.

³⁷ Boniecki op. cit. XVI, Warszawa 1913, s. 92. Szymon z Szaniaw Ługowski (ur. 1530) był kanonikiem poznańskim i krakowskim, notariuszem skarbu królewskiego (1550), proboszczem generalnym zakonu bożogrobców w Miechowie (1567-1583). W r. 1582 nominowany został biskupem przemyskim. Umarł 25 I 1583 r.

³⁸ TC 45, p. 585-595 oraz Nakielski, *Miechovia*, s. 719-20.

³⁹ APKr, RCC 509, p. 957.

⁴⁰ Boniecki, op. cit. XVI. Stanisław syn Macieja Ługowskiego i Zofii z Szaniawskich. W r. 1545 walczył na Podolu, następnie osiadł w Korzkwi. Umarł w 1612 r. Obojgu rodzicom syn Aleksander wystawił nagrobki w kościele O.O. Bernardynów w Krakowie.

1586 - Wizja lokalna⁴¹ przeprowadzona na gruntach wsi Korzkiew i Przybysławice celem ustalenia granicy między tymi wsiami. Występuje Stanisław Ługowski dziedzic Korzkwi. Pod zamkiem Korzkiew istnieją stawy rybne.

1587 - W czasie oblężenia Krakowa Maksymilian cesarz austriacki zajmuje Korzkiew⁴². W kilka dni później pod zamkiem ma miejsce potyczka między oddziałem Maksymiliana a ludźmi hetmana Zamojskiego.

1612 - Umiera Stanisław Ługowski; klucz korzkiewski przejmuje syn Aleksander⁴³.

1623 - Budowa nowego kościoła w Korzkwi⁴⁴ fundacji Aleksandra Ługowskiego.

1629 - Rejestr poborowy województwa krakowskiego stwierdza, iż na terenie wsi Korzkiew i Grębyńnice znajdują się 4 zagrody z rolą, 1 zagroda bez roli, 3 zagrody na czynszu, 3 koła doroczne, 1 stępne, 2 ślosarnie, 1 papiernia, 3 towarzyszków, 3 komorników bez bydła. Właścicielem dóbr jest Aleksander Ługowski.

1640 - Konsekracja nowego kościoła⁴⁵ w Korzkwi dokonana przez bp. Tomasza Oborskiego.

1651 - Umiera bezpotomnie Aleksander Ługowski; klucz korzkiewski przechodzi w posiadanie Jordanów⁴⁶.

1655 - Nie potwierdzona w źródłach wiadomość o zniszczeniu zamku⁴⁷ przez Szwedów.

1664 - Umiera Michał Jordan⁴⁸; klucz korzkiewski przejmuje syn Franciszek Jordan⁴⁹ starosta dobczycki.

1680 - Rejestr poborowy⁵⁰, potwierdza stan z r. 1629. Właścicielem dóbr jest Franciszek Jordan.

1689 - Sporządzono inwentarz folwarków Grębyńnice i Maszyce w czasie egzekucji dóbr Korzkiew przeprowadzonej przez sąd ziemski⁵¹. Właścicielem klucza - Franciszek Jordan z Zakliczyna kasztelan wojnicki. Pod zamkiem nie ma żadnych zabudowań gospodarczych.

1694 - Umiera Franciszek Jordan; klucz korzkiewski dziedziczy syn Michał Stefan⁵² starosta dobczycki, wojewoda braclawski.

⁴¹ TC 84, zap. 163.

⁴² Acta Coronalis Sigismundi Tertii Regis 1587, Diariusz I s. 529-596 (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie) Wizytacja Radziwiłłowska, AKM.

⁴³ Aleksander syn Stanisława Ługowskiego i Zofii z Gołuchowskich, starosta lelowski. Z pierwszej żony Elżbiety Stadnickiej miał syna Jana, który umarł jeszcze za jego życia bezpotomnie oraz córkę Barbarę żonę Mikołaja Jordana. W r. 1630 ożenił się drugi raz z Zofią Anną Jordanówną. (Boniecki, op. cit., XVI, s. 93).

⁴⁴ Jest to najprawdopodobniej data rozpoczęcia budowy. Została ona umieszczona w tympanonie nad wejściem głównym do kościoła.

⁴⁵ Wizytacja Oborskiego, TK 8, AKM.

⁴⁶ Nie wiadomo dokładnie w jaki sposób dobra korzkiewskie dostały się w ręce Michała Jordana, nie związanego bezpośrednio z rodziną Ługowskich. W następnych latach spotykamy w Korzkwi jego potomków w prostej linii. Być może osobą pośredniczącą w przekazaniu dóbr była jego siostra Zofia Anna Jordanówna, druga żona Aleksandra Ługowskiego. Wspomniany wyżej Mikołaj Jordan, brat Zofii i Michała, a mąż córki Aleksandra Barbary, umarł jeszcze za życia swego teścia. (Boniecki, op. cit. XVI, s. 93).

⁴⁷ Wiadomość tę podaje Zamorski, op. cit. s. 151.

⁴⁸ Michał brat Mikołaja był starostą mazańskim (1645), dobczyckim (1649), podkomorzym krakowskim (1657). Zmarł w 1664 r. (A. Przyboś, *Jordan Michał*, Polski Słownik Biograficzny, t. XI, s. 279-280; Boniecki op. cit. IX, s. 77-78).

⁴⁹ Franciszek Jordan starosta dobczycki podpisał elekcję króla Michała i Jana III Sobieskiego. W r. 1672 został podczaszym krakowskim. Był cześnikiem koronnym (1683) i kasztelanem wojnickim (1688). W r. 1690 został wyznaczony rezydentem przy królu. Umarł w r. 1694. (J. Bąkowska, *Jordan Franciszek*, Polski Słownik Biograficzny, t. XI, s. 272).

⁵⁰ *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z r. 1680*, E. Trzyna, St. Żyga, Wrocław 1959.

⁵¹ APKr, RCC 116, s. 980.

⁵² Michał Stefan Jordan został w r. 1689 cześnikiem krakowskim. Jako pułkownik wojsk koronnych brał udział w wojnie z Turcją. W r. 1697 otrzymał starostwo dobczyckie. Był łowczym koronnym (1704), woje-

1741 - Dział majątku⁵³ Michała Jordana między synów Stefana i Adama⁵⁴. Adam wojewoda braclawski otrzymuje następujące dobra: Korzkiew *cum fortalitio cum curia et Pradijs ibidem sitis*, Biały Kościół z folwarkiem, Januszowice, Przybysławice z folwarkiem, Grębyńce z folwarkiem, Maszyce z folwarkiem, Brzozówkę z folwarkiem, Prądnik Wyższy z folwarkiem, Prądnik Niższy łącznie z szambelanią, nożownią i papiernią. Treść dokumentu wskazuje na istnienie dworu i folwarku w Korzkwi niezależnie od zamku.

1755 - Adam Jordan sprzedaje wyżej wymienione⁵⁵ dobra Teodorowi Wesselowi⁵⁶.

1775 - Teodor Wessel sprzedaje⁵⁷ klucz korzkiewski Eliaszkowi Wodzickiemu⁵⁸.

1777 - Jakub Wodzicki nabywa⁵⁹ dobra korzkiewskie od brata swego Eliasza Wodzickiego. W skład klucza wchodzi: Korzkiew z zamkiem, Grębyńce, Biały Kościół, Januszowice, Przybysławice, Maszyce, Brzozówka, Prądnik Górny i Dolny.

1806 - Eleonora z Dembowskich Wodzicka po śmierci swego męża zamieszkała na stałe w dworze pod zamkiem jako dożywotnia właścicielka dóbr⁶⁰.

ok. 1820 - Złożono pod górą zamkową w Korzkwi park angielski⁶¹.

1820 - Peszka wykonuje dwa widoki zamku⁶². Widoczna jest na nich przybudówka sanitarna, loggia wejściowa i murowany podjazd do zamku. Wszystkie obiekty łącznie z budynkiem bramy nakryte są dachami. Góra zamkowa nie jest porośnięta lasem.

1836 - Po śmierci Eleonory Wodzickiej dobra korzkiewskie dzierżawi jej siostrzeniec Śląski⁶³.

1839-1847 - Dobra korzkiewskie pozostają w rękach Józefa Wodzickiego i jego syna Kazimierza⁶⁴.

1847-1879 - Okres własności Józefa Sedelmajera⁶⁵.

ok. połowy XIX w. - Przebudowa zamku na spichrz⁶⁶, wiadomość o tym zamieszczona została w *Tygodniku Ilustrowanym* z r. 1860. Na rysunku F. Kostrzewskiego widoczne są zamurowane okna zamku i ruiny budynku bramy.

1879-1882 - Korzkiew w posiadaniu⁶⁷ Bogumiła Jeziemińskiego.

wodą braclawskim (1710), starostą jodłowskim, barcickim, ostrołęckim. W czasie elekcji 1733 r. opowiedział się po stronie Augusta III. Michał był miłośnikiem książek, miał bogatą bibliotekę i fundował szereg wydawnictw religijnych. Przez Augusta III odznaczony Orderem Orła Białego. Umarł w r. 1739. (J. Gierowski, *Jordan Michał Stefan*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XI, s. 280).

⁵³ APKr, RCC 165b, s. 3883.

⁵⁴ Adam Jordan syn Michała i Anastazji Myszkowskiej był generałem wojsk koronnych i kasztelanem wojnickim. Zmarł w r. 1763 bezpotomnie. Znany jest z tego, iż przez kilkadziesiąt lat procesował się z Wielopolakami o ordynację Myszkowską (Boniecki j.w. s. 78).

⁵⁵ Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Archiwum Wodzickich z Kościelnik, sygn. 11632.

⁵⁶ Teodor Wessel podskarbi wielki koronny, kawaler Orderu Orła Białego, synowiec królewiczowej Marii Józefy, żony Konstantego Sobieskiego. Wybitny konfederat barski, autor kilku pism. Był właścicielem klucza pileckiego. Umarł w r. 1825 (Ks. Wiśniewski, op. cit. s. 332-34).

⁵⁷ Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Archiwum Wodzickich z Kościelnik, sygn. 11632 oraz APKr, TCN 22, rok 1775, s. 1022.

⁵⁸ Eliaszk z Granowa Wodzicki ur. w r. 1730 był starostą stopnickim. Odznaczony został przez Augusta Stanisława Orderem Orła Białego. Umarł w r. 1805.

⁵⁹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Archiwum Wodzickich z Kościelnik, sygn. 11750 /III.

⁶⁰ Wiadomość tę umieściła w swym dzienniku Klementyna z Tańskich Hoffinanowa, op. cit. s. 1255.

⁶¹ Stanisław Wodzicki, *O chowaniu i poznawaniu drzew, krzewów, roślin. Dzieło miłośnikom ogrodów poświęcone*, t. IV, Kraków 1825, s. 80.

⁶² Zbiór Pawlikowskich, Oddział rycin, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

⁶³ AP Kielce, Acta Komisji wojewódzkiej województwa krakowskiego, nr 2201.

⁶⁴ Wykaz hipoteczny dóbr ziemskich Korzkiew (archiwum Sądu Powiatowego w Krakowie).

⁶⁵ Wykaz hipoteczny j.w.

⁶⁶ R. Zamorski, op. cit.

⁶⁷ Wykaz hipoteczny j.w.

1882- 1890 - Klucz korzkiewski w posiadaniu⁶⁸ Henryka Wieliczko.

1890 - Paweł Bystry Badeni kupuje dobra korzkiewskie⁶⁹.

1893 - Umiera Bystry Badeni, nie remontowany zamek chyli się ku ruinie⁷⁰.

1897 - Klucz korzkiewski nabyła Maria Giustiniani i Karol Guziński⁷¹. Zamek jest wykorzystywany jako lamus dworski. Park zapuszczony w minionych latach zostaje przez nowych właścicieli odrestaurowany w myśl dawnego układu kompozycyjnego⁷².

po r. 1900 - W południowej części parku założono staw, być może w miejscu wcześniejszego. W każdym razie kopia sporządzona w r. 1900 z planu⁷³ folwarku Korzkiew z r. 1884 stawu nie uwzględnia.

1912 - Z opisu Tomkowicza dowiadujemy się, że budynek zamku pokrywa mocno zniszczony dach, nie istnieje już przybudówka sanitarna ani loggia wejściowa, w kilku pomieszczeniach zachowały się stropy belkowe, budynek bramy znajduje się w ruinie.

1926-1928 - Lubliński i Serkowski wykonali pomiar zamku⁷⁴ sporządzili plany w skali 1:100. W zamku zachowała się kamieniarka portali i fragment stropów.

1967 - Powstał Komitet dla Badań i Zabezpieczenia Zamku w Korzkwi⁷⁵ przy krakowskim PTTK.

1968 - Katedra Geodezji AGH wykonała pomiar sytuacyjno-wysokościowy⁷⁶ zamku i parku.

1968-1969 - Wykonano prowizoryczne zabezpieczenie budynku zamkowego i odgruzowano dziedziniec i wnętrza zamku⁷⁷ z kredytów i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jednocześnie prowadzi się badania architektoniczno-archeologiczne oraz wykonuje dokumentację projektową adaptacji i rekonstrukcji zespołu zamkowo-parkowego, w oparciu o nową inwentaryzację architektoniczną zamku⁷⁸.

Wieś Korzkiew wraz z zamkiem położona jest w malowniczej dolinie rzeki Korzkiewki (lewy dopływ Prądnika) 14 km od Krakowa na terenie gminy Przybysławice.

Rozplanowanie całości założenia obronnego zostało ściśle dostosowane do kształtu wzgórza (ryc. 1), które schodzi dość głęboko w dolinę rzeczki Korzkiewki i tworzy tu jej zakole. Wzgórze zamkowe opada stromymi stokami z trzech stron, jedynie od pd.-wsch. łączy go z pobliskim, znacznie wyższym wzniesieniem wąska przełęczka. Budynek główny składa się z dwóch skrzydeł zestawionych z sobą pod kątem lekko rozwartym i został usytuowany w swej części frontalnej na kulminacji wzgórza, bezpośrednio na podłożu skalnym.

Wynikiem badań było zlokalizowanie najstarszej części zamku. Jest nią czworoboczna budowla ABCD, która stanowi frontalne skrzydło zamku i przypomina typ wieży mieszkalnej. Grubość murów kamiennych w poziomie fundamentów dochodzi do 250 cm.

⁶⁸ Wykaz hipoteczny j.w.

⁶⁹ Wykaz hipoteczny j.w.

⁷⁰ A. Dygasiński, op. cit.

⁷¹ E. Sukertowa, op. cit.

⁷² Wg informacji uzyskanych od rodziny Guzińskich i zachowanych zdjęć.

⁷³ *Całkowita Mappa Dóbr Korzkiewskich* dziedzicząca przez Geometrę Michała Bacharewicza w r. 1799, kopia tej mapy znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Krakowie (Akta parafii Korzkiew).

⁷⁴ Komplet planów zamku znajduje się w Archiwum PSOZ w Krakowie.

⁷⁵ Przewodniczącym Komitetu został działacz krakowskiego oddziału PTTK prof. Jerzy Malecki.

⁷⁶ Pomiar wykonał zespół studentów AGH w Krakowie pod kierunkiem prof. Sitko.

⁷⁷ Większość prac wykonali społecznie studenci AGH w Krakowie, uczniowie miejscowej szkoły pod kier. A. Jucha, oraz turyści z krak. oddziału PTTK w Krakowie.

⁷⁸ Prace inwentaryzacyjne i projektowe wykonał autor w latach 1968-70.

Odsłonięte dwa pozostałe narożniki budowli C i D oraz fragment kutej w skale podwaliny pod fundament w holu parteru pozwoliły ustalić pierwotną linię przebiegu czwartej ściany CD wieży, część tej ściany została ścięta w związku z adaptacją na cele klatki schodowej trapezowego w rzucie wnętrza pomiędzy wschodnią ścianą zamku a wieżą mieszkalną.

Do pierwotnego wyposażenia budynku należy zaliczyć zachowane w elewacji frontowej i zachodniej wąskie strzelnice oraz fragment najprawdopodobniej otworu wejściowego w murze wschodnim od strony klatki schodowej, na wysokości I piętra.

Ważnym momentem w pracach badawczych było wykazanie, iż wieża mieszkalna jest obiektem wolnostojącym. Dowodem tego jest brak powiązania muru obronnego z narożnikami B, C i D. Mur obronny, który dochodzi od południa do elewacji frontalnej, załamuje się przed nią i zwraca się w kierunku pn.-wsch. stając się częścią wschodniej ściany zamku. Mur ten urywa się nieregularnie w pobliżu narożnika G skrzydła pn.-wsch. dalszy jego przebieg jest nieczytelny. Najprawdopodobniej załamywał się on pod kątem ostrym, by połączyć się ze ścianą północną. Stosunkowo niewielką jego szerokość ok. 90 cm należy tłumaczyć bliskością budynku mieszkalnego (wieży) osadzonego na skale urwanej od pn. i wsch. oraz małym prawdopodobieństwem ataku od strony bardzo stromego, skalistego stoku wzgórza. Pozostałe części zamku, a więc licówka zewnętrzna muru wschodniego ze skarpami, strzelnicą w części piwnicznej i oknami parteru z zachowanymi fragmentami kamieniarki gotyckiej oraz ceglane ściany skrzydła pn.-wsch. klatki schodowej i przybudówki gospodarczej, są późniejsze od elementów wyżej opisanych, będąc fragmentami kolejnych adaptacji zamku z końca w. XV lub przełomu XV/XVI w. autorstwa Piotra Krupka, bogatego mieszczanina krakowskiego.

Z tego czasu pochodzi wspomniana "oblicówka" kamienna muru wschodniego z dwiema skarpami, fragmenty muru CH, na poziomie parteru i fundamentów, cała część piętrowa tego muru, strzelnica do broni ręcznej w fundamencie piwnicy muru wschodniego, dwa okna na parterze nad strzelnicą z częściowo zachowaną kamieniarką gotycką, dwa węgry z tych okien umieszczone wtórnie w narożniku G skrzydła pn. wsch. oraz trzy okna w klatce schodowej, jedno na parterze, dwa na piętrze. Nie zachowała się do naszych czasów kamienna ściana zachodnia i północna w skrzydle pn. wsch. zamku. W 4. ćwierci XVI w. ówczesni właściciele Szymon i Stanisław Ługowscy dokonali gruntownej przebudowy zamku. Przede wszystkim wykonano adaptację pomieszczeń dla nowych potrzeb mieszkalnych. Zburzono i wzniesiono na nowo z cegły ścianę północną i zachodnią skrzydła pn. wsch. zamku, założono czterobiegową klatkę schodową, rozszerzając istniejące trapezowe wnętrza między budowlą pierwotną a murem wschodnim (likwidacja części ściany CD i narożnika D). Nad biegiem schodów i podestami wprowadzono sklepienia krzyżowe i kolebkowe, salę parteru budynku czworobocznego przykryto sklepieniem kolebkowym z lunetami. Piwnicę skrzydła pn.-wsch. nakryto sklepieniem kolebkowym. Zamurowano stare otwory okienne i wybito nowe, większe, nakrywając je łękami odcinkowymi. Pozostałe wnętrza zamku nakryto stropami belkowymi z kasetonami. Nie wyklucza się istnienia dachu pograżonego z attyką. Nowe otwory drzwiowe ozdobiono portalami oraz zainstalowano kominek w sali I piętra skrzydła frontalnego. Przed wejściem do budynku wzniesiono piętrową loggię, a w tylnej części, między dwoma skrzydłami zamku, zbudowano zaplecze sanitarno-gospodarcze. Ze względu na małą wytrzymałość konstrukcyjną podparto dwuczęściową ścianę wschodnią GJ szeroką ceglana skarpą. Na ścianach izb I piętra w części podstropowej umieszczono dekorację malarską w formie fryzu. Najprawdopodobniej w tym okresie zwieńczono mury piętra wysoką attyką, złożoną z obecnej ścianki kolankowej i grzebienia w formie krenelażu oraz nakryto budynek dachem pograżonym. Z wyjątkiem loggii, zaplecza sanitarnego (zachowały się one tylko w partii fundamentu), kilku portali

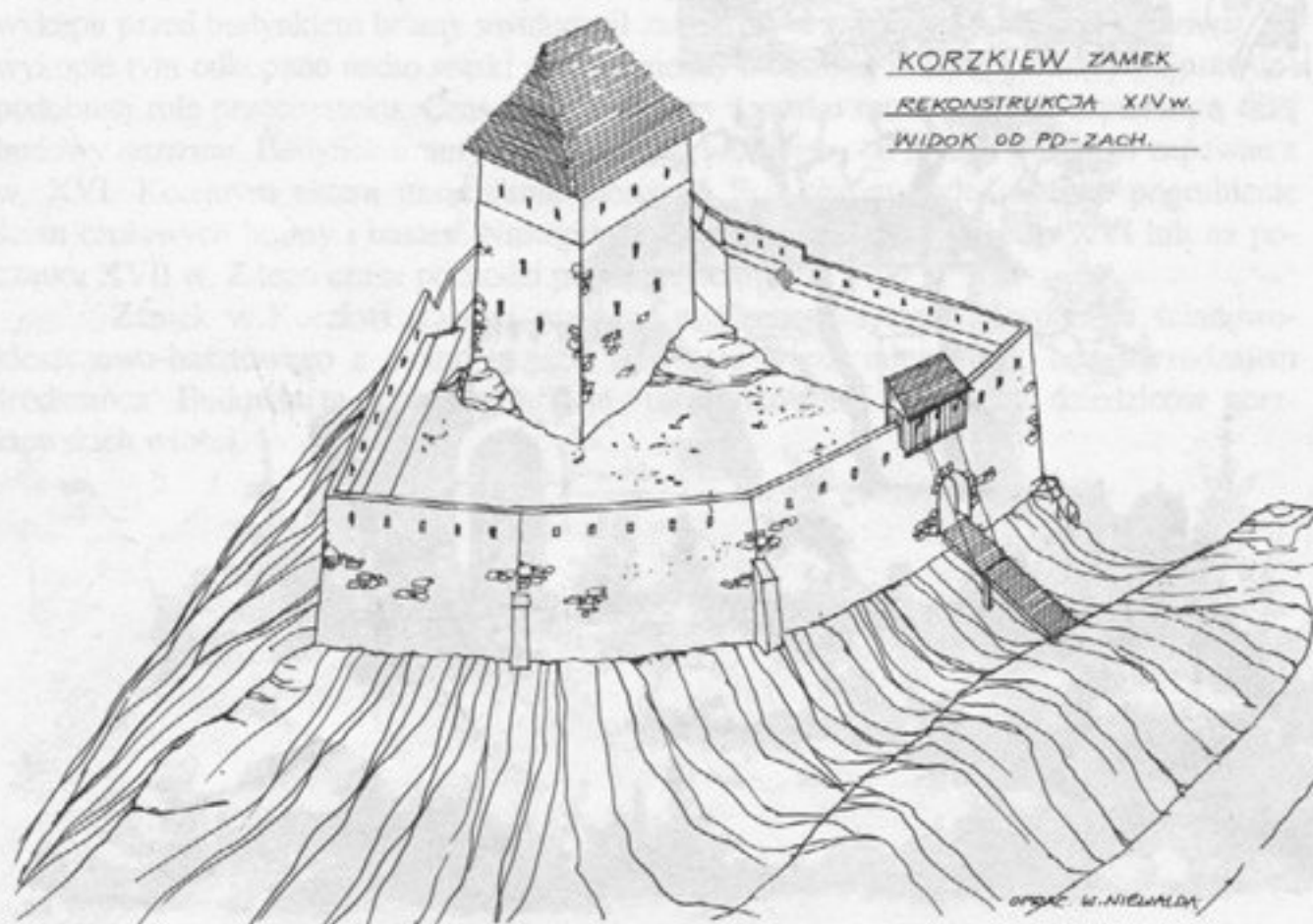
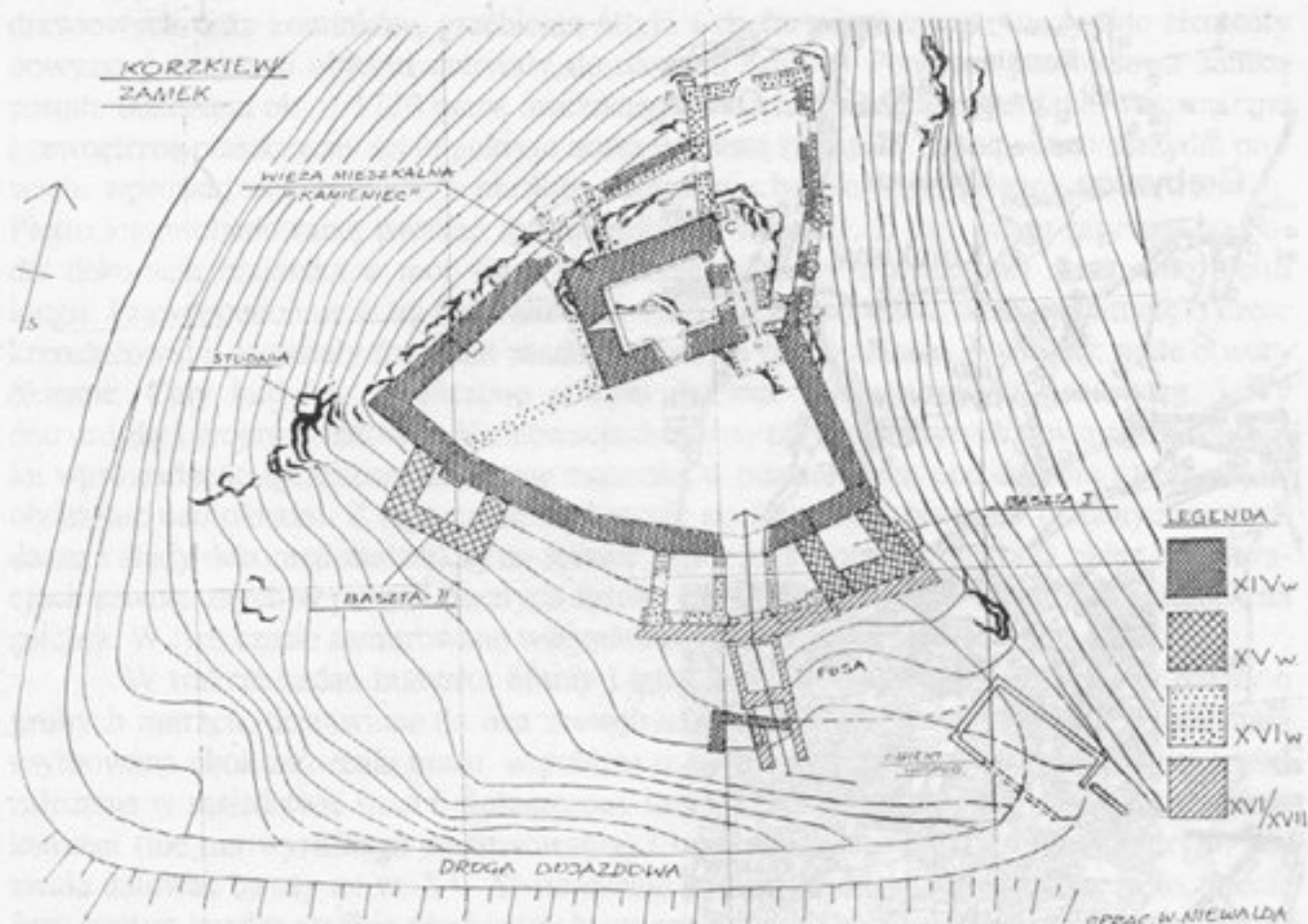
drzwiowych oraz kominków, grzebienia attyki i dachu pogrążonego, wszystkie elementy powyższej adaptacji obiektu dotrwały do naszych czasów. Ponowna przebudowa zamku została dokonana ok. r. 1720 przez ówczesnego właściciela Michała Jordana. Wewnętrzne i zewnętrzne płaszczyzny ścian pokryto nową warstwą tynku. W izbie parteru skrzydła pn.-wsch. wprowadzono kominek o płaskim obramieniu barokowym, formowanym w tynku. Piętro loggii obudowano, tworząc rodzaj oszklonej werandy. Z tego czasu zapewne pochodzi dekoracja malarska o motywach roślinnych (wazony z kwiatami) na ścianie piętra loggii. Prawdopodobnie w tej fazie zlikwidowano pogrążony dach, obniżono attykę o część krenelażową, a pozostały fragment zaadaptowano na cele poddasza, wybijając małe otwory okienne. Cały budynek zwieńczono nowym dachem wielospadowym gontowym, który dotrwał do I wojny światowej. Na elewacjach zewnętrznych pokrytych nową warstwą tynku wprowadzono sgrafitową dekorację malarską w postaci fryzu pod dachem i trójkątnych obdasznic nad oknami. Z tego czasu zachowały się fragmenty otworów okiennych w poddaszu i ślady dekoracji malarskiej na ścianie piętra loggii oraz obramienia okien na elewacjach zewnętrznych w postaci uszatyh listew. Ok. połowy XIX w. adaptowano zamek na spichrz. W tym czasie zamurowano wszystkie otwory okienne.

W trakcie badań budynku bramy i terenów przedbramia odsłonięto dwie baszty o grubych murach, dostawione do lica zewnętrznego muru obronnego. Jedna z nich została usytuowana obok założenia muru, w pobliżu otworu bramnego, druga w zachodniej części założenia w sąsiedztwie studni. Spłaszczony kształt ich rzutów, faktura i sposób układania kamieni (nie ma wyraźnego warstwowania) i brak związania z murem obwodowym, pozwala datować baszty na w. XV. Stwierdzenie powyższe jest tym cenniejsze, że na terenie Jury istnieją bardzo rzadkie przykłady obronnego systemu basztowego z tego okresu. Profil wykopu przed budynkiem bramy uwidocznił zarys fosy z wałem od strony południowej. W wykopie tym odkopano nadto wąski mur kamienny z szeroką skarpą, pełniący najprawdopodobniej rolę przeciwstoku. Czas powstania fosy i murku można wiązać z pierwszą fazą budowy *castrum*. Budynek bramy natomiast jest późniejszy od baszt i pochodzi zapewne z w. XVI. Kolejnym aktem umacniania pierwszej linii obrony było znaczne pogrubienie ścian czołowych bramy i baszty. Nastąpiło to prawdopodobnie z końcem XVI lub na początku XVII w. Z tego czasu pochodzi portal wejściowy.

Zamek w Korzkwi stanowi przykład mieszanego systemu obronnego ścianowo-kleszczowo-basztowego z wolno stojącą wewnątrz wieżą mieszkalną, będącą rodzajem *śródszańca*. Budowla ta spełniała funkcję ufortyfikowanej rezydencji dziedziców korzkiewskich włości.

Góra: Usytuowanie zamku w Korzkwi.
 Dół: Zamek w Korzkwi; rys. F. Kostrzewski
 („Tygodnik Ilustrowany” 1860, nr 18
 - ze zbiorów dra Mariana Korneckiego).

Góra: Rzut zamku w Korzkwi (oprac. W. Niewalda).

Dół: Rekonstrukcja stanu z XIV w. - widok od południowo-zachodu (rys. W. Niewalda)